

7. Sekundärliteratur

Neue Quellen zu August Hermann Francke.

Nebe, August
Gütersloh, 1927

I. Ein Brief Franckes an seinen Oheim Dr. Gloxin aus dem Jahre 1688.

Nutzungsbedingungen

Die Digitalisate des Francke-Portals sind urheberrechtlich geschützt. Sie dürfen für wissenschaftliche und private Zwecke heruntergeladen und ausgedruckt werden. Vorhandene Herkunftsbezeichnungen dürfen dabei nicht entfernt werden.

Eine kommerzielle oder institutionelle Nutzung oder Veröffentlichung dieser Inhalte ist ohne vorheriges schriftliches Einverständnis des Studienzentrums August Hermann Francke der Franckeschen Stiftungen nicht gestattet, das ggf. auf weitere Institutionen als Rechteinhaber verweist. Für die Veröffentlichung der Digitalisate können gemäß der Gebührenordnung der Franckeschen Stiftungen Entgelte erhoben werden.

Zur Erteilung einer Veröffentlichungsgenehmigung wenden Sie sich bitte an die Leiterin des Studienzentrums, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

Terms of use

All digital documents of the Francke-Portal are protected by copyright. They may be downloaded and printed only for non-commercial educational, research and private purposes. Attached provenance marks may not be removed.

Commercial or institutional use or publication of these digital documents in printed or digital form is not allowed without obtaining prior written permission by the Study Center August Hermann Francke of the Francke Foundations which can refer to other institutions as right holders. If digital documents are published, the Study Center is entitled to charge a fee in accordance with the scale of charges of the Francke Foundations.

For reproduction requests and permissions, please contact the head of the Study Center, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

1. Ein Brief Franckes an seinen Oheim Dr. Blogin aus dem Jahre 1688.

Gratiam et uberem Spiritus S. mensuram a Patre nostro
et Domino Jesu Christo!

Vir Magnifice ac Praenobilissime, Maecenas
et Avuncule Venerande!

5 Post ea, quae partim Luneburgi, partim hic in epistolam
ad Philippenses meditatus sum, jampridem missurus, et
perspicacissimo judicio Tuo, qui praecipuus speciminum
nostrorum fructus est, subjecturus eram: duo tamen impri-
10 rent, vel nunc etiam benevolentissimae expectationi Tuae
satisfieret. Primo enim dum in verum dictionis graecae
sensum penitus inquirendum erat, perpetua dubitatio
distinebat animum graecis auctoribus nondum adeo innu-
tritum, ut fidem habere testimonio Lexicographorum posset,
15 solent enim non in scholis minus quam in Academiis neglegi
hodie vel certe obiter coli graecae linguae studia, ipso
veluti seculi fato in Hebraeam linguam Germanos, uti
superiori in graecam compellente. Hinc vel inviti quasi
torrente abripimur, et iis, quae plurimi sequuntur, studiis
20 impliciti sensim et ipsi imprudentes involvimur communi
studiosorum errori, textum graecum praeferentium versioni,
at phrasium graecarum significationem ex ipsis quarum
fastidium prae se ferunt, versionibus haurientium. Nimirum
textus authentici intelligentiam graeci testamenti lectione

circumscribentes, non [² intelligunt se linguam copiosissimam nimis angustis coarctare terminis, suamque scientiam potissimum in suspectorum hominum resolvi auctoritatem, qui hypothesei servientes ex errore vel opinione vocabulorum significationem assumunt. Inter Lexicographos exemplo 5 esse potest Pasor ille, qui cum in omnium versetur manibus prae caeteris aptus est, qui in errorem plures inducat a praedestinationis absolutae hypothesei non satis sibi caventes. Eo certe processit audacia, ut *πρόγνωσιν*, cuius Paulus mentionem facit Rom. VIII, 29, per praedetermi- 10 nationem et praedestinationem explicare non erubescat. Interpretes autem plane nullos sic excipere possumus. Nam et ingenui bonique viri nec opinionum publicarum tenaces qua orsi semel via sunt interpretationem, eam persequuntur, et commissus semel vel in constructione, vel in phrasi, vel 15 in minima saltem particula lapsus pluribus subito vel perspicacissimos involvit. Quare lector nisi alia et firmiora habeat praesidia, quibus nitatur, quam lexica et versiones, vel veris ac solidis fontium utilitatibus caret, vel perpetuis et inexplicabilibus laborat dubiis. Optimum, fateor, non-20 nullorum ad concordantias, quas vocant, indeque eruta loca parallela perfugium est. Et est sane medium hoc hermeneuticum tam insigne, ut eo carere cum in singularum vocum tum in ipsarum rerum evolutione minime omnium possimus. Verum si quis de lingua graeca indole ex solis 25 Novi Testamenti concordantiis iudicium ferre sibi sumat, ita ut his consultis libere iam et quasi ex tribunali quodam suam de periodi alicuius sensu sententiam pronunciet, profecto jaculum extra metam expedire velle non immerito nobis videtur. Diligens variorum Auctorum [³ lectio optimae sunt 30 concordantiae, imo solae quae nos certos reddere possunt de eo quod idiotismum linguae vocamus. Id quod cum

plurimis rationibus plenissime persuasum haberem, a me ipso impetrare minime potui, ut diutius differrem serium graecismi studium, imprimis cum hoc tempore utilissime a me coli posse crederem, quo, applicato ad exegesisin
 5 sacram animo, textum graecum assidue tractare tenerer, adeoque non ignarus essem, quae curiosius in scriptis graecis observari mereantur. Igitur dum hic sum, etsi primarium studium minime seposui, tamen non paucas graecae linguae horas insumsi, prae caeteris hactenus in
 10 legendo, relegendo, repetendoque Herodiano occupatus, illique nunc etiam adiungens Diogenem Laërtium de vitis Philosophorum, ad oratores et poëtas quoque nonnullos brevi facturus progressum, donec acrius explorata linguae indole non alienis sed meis fidere oculis auribusque
 15 possim. Hactenus profecto tantillae me operae minime poenituit, sed iis ipsis, quae partim in epistolam ad Philipenses, partim ad alia loca in mentem venerant haud leve ex unius auctoris repetita lectione accessit pondus, aliaque de quibus antea non cogitaveram multo clarius atque
 20 intimius quam antea inspexi. Qua re adeo studium meum sentio excitari, ut nullus dubitem, quin gratia divina ad exoptatam praefixamque feliciter me perlatura sit metam. Neque vereor ne nimium instrumento tribuam temporis, cum nunquam mihi non ob oculos versetur princeps studi-
 25 orum meorum scopus, eoque se meo quasi conspectui subducente vel gratissimis in occupationibus gradum suspendere didicerim. Factum tamen exinde est, ut, quae chartae meae mandaveram, secundis reservare maluerim cogitationibus, quam praecipitanter et improvide ¹ censendam extru-
 30 dere censuram, Tibique, Viro Sapienti et Docto, novaturiandi studio, a quo abhorret mens mea, fieri suspectus. Accessit autem altera quoque causa, quae et nunc dissuadet cuncta

Tibi exhibere. Cum enim, quantum nunc mihi cernere datur, puncta illa variaque distinctionis signa, quae in graecis auctoribus hodie comparent, coaeva textui graeco minime credere possim, et in eo dissensum reverear ple-
rorumque nostratium theologorum, pro signorum accentu-
umque coaeuitate acriter pugnantium, tutissimum credidi,
observationes privatas recepta illa signa tamquam genuini
sensus obstacula removens abscondere, donec de novitate
vel vetustate signorum penitus convictus, minus temere in
nonnullis definire sententiam meam possem. Veritati enim,
quamcunque in partem se mihi probet, victus dare manus
minime gravabor, et ad stabilienda et ad dimittenda cogitata
mea paratissimus, si conscientiae satisfiat. In eo autem
nunc sum, ut quae in utramque partem afferri possunt
argumenta, sedulo excutiam, prae caeteris dissertationem
illam de novitate accentuum, quae superiori, ni fallor, anno
in Belgio prodiit, in examen vocaturus, utpote quae a
Lipsiensibus Philologis assensum nullo negotio impetravit.
Polliceor eam mihi a nundinis Francofurtensibus vel certe
Lipsiensibus. Hamburgensibus enim bibliopolis adhuc
ignotum nomen est. Hoc in argumento quae definiri posse
videbuntur, quamprimum fieri poterit, una cum iis quae
hypothesis confirmata admittet, iudicio tuo de-
summittam. Interea non ingratum Tibi, quae est bonitas
Tua, futurum credidi, si nonnihil his quoque literis inferrem.
Nimirum occasione versus quinti cap. I. Ep. ad Philip. in
eam meditationem incidi, qua ratione tot voces graecae
hebraicaeque in Veteri ac novo Testamento partim absque
omni mutatione servatae, partim ad analogiam linguae
vernaculae transformatae, specie magis quam reapse alia
lingua donatae sint? Occurrit hic τὸ εὐαγγέλιον, ubi Lutherus
Germanice: am Evangelio. Versu primo huius capituli

ἐπίσκοποι dicuntur in versione Bischoffe quae et ipsa non germanica sed graeca derivatione vox est, quam Germani vel plane non intelligunt, vel sensu alieno capiunt, finguntque in Veteri Ecclesia Episcopos, quales hodie eminentes dignitate Viros pluribusque ecclesiis particularibus praepositos hoc nomine appellari audiunt. Tum autem temporis diversa illa functionum ecclesiasticarum nomina non ambitio seculi et inanis titulorum pruritus sed necessitas temporis et circumspectus Apostolorum zelus invenerat, ideoque plures in una Ecclesia erant Episcopi, h. e. inspectores et vocabulo germanico: Aufseher, Cum igitur vicina vox: διακόνους, voce vera germanica expressa sit, denen dienern, etiamsi nomen officii, quod hodie gerunt diaconi potuisset retineri, cur non vocabulum ἐπίσκοπος ita translatum est ut a Germanis intelligatur? Ita Gal. IV, 14 Pauli verba: ὡς ἄγγελον θεοῦ ἐδέξασθέ με: germanice reddita: Ihr nehmt mich auff als einen Engel Gottes. Ubi certe τὸ ἄγγελον translatum non est. Nam ἄγγελος angelus, Engel est una eademque vox una alteraque litera saltem ad diversarum linguarum analogiam conformata. Quodsi vero usum vocis non tantum in aliis Auctoribus sed et in ipso Novo Testamento (e. g. Luc. VII, 24) animadvertamus |⁶ videmus Graecis ἀγγέλους esse, qui Latinis nuntii, Germanis Boten, Gesandten. Cur non igitur acquiescere poteramus in usitatissima significatione, verba ita vertendo: Ihr nehmet mich auff als einen Boten (Gesandten) Gottes; als welches auch Paulus in der Tat war. Plura singulis fere paginis occurrunt, quae, si fateri volumus quod res est, vel plane non, vel male itelligit Lector illiteratus. In eo numero sunt Hallelujah, Amen, Hosanna, Dominus Zebaoth, et aliae voces graecae hebraicaeque originis, quas versio Biblicorum germanica communes habet cum cantionibus et precationibus germanicis, ubi

etiam plures occurrunt intellectu non minus difficiles. Plane autem haec videntur *λεϊψανα* esse fermenti Pontificii, quae prudenter, moderate ac successu temporis aboleri et deberent et tuto etiam possent. Quae affirmare non dubitavi, paucis probare satagam. Ut autem rem ab origine sua quoad eius fieri potuerit, repetam, facile cuivis constare crediderim, Pontifices in id semper incubuisse sedulo, ut cultus Dei perageretur lingua peregrina, latina nimirum, quam Regno Papistico quasi maternam capiebant. Iam inde autem ex illo tempore vocabula illa graeca hebraicaque in precibus et cantionibus latinis fuisse recepta, testari possunt, quibus antiquitus utuntur, libelli cultui publico privatoque destinati. Illa barbaries papatus adeo invaluerat, ut, qui insaniam deplorabant, illi mederi non nisi paulatim et successu temporis possent. Inter quos Petrus Dresdensis alique (quorum institutum peculiari dissertatione prosecutus est Jacobus Thomasius:) qui singulari Pontificis indultu cantiones semi-latinas componebant, ut aliqua saltem ratione misellae plebi sensum eorum, quae in ore quotidie habebant, proderent. Unde cantiones eiusmodi in libellis nostris etiamnum cernuntur, e. g. In dolci Jubilo, nun singet und seyd froh etc. Puer natus in Bethlehem, Bethlehem, Unde gaudet Jerusalem, Halle, Hallelujah. Ein Kind gebohren zu Bettlehem, zu Bettlehem, des freuedt sich Jerusalem, Halle, Hallelujah etc. Tam depravatis igitur temporibus nemo mirari poterit irrepsisse etiam in vulgarem sermonem terminos illos in cantionibus precibusque frequentius occurrentes, et de illorum sono potius quam de sensu sollicitam fuisse plebem cultui externo et orali assuetam. Imo mirum non est in haec incidentem Lutherum consuetudini non potuisse non aliquantum largiri, et reliqua vocabula cum graeca tum hebraica retinere, utpote quae in usu jam

posita et omnium ore, etsi non mente, pervulgata essent, non aliter ac vocabulum *χριστός*, quod, cum ipsimet sacri scriptores ex Hebraico *מָשִׁיחַ* in linguam graecam translulerint, eo ipso declarantes posse in alias quoque linguas, 5 ut intelligatur ab expertibus linguae graecae hebraicaeque libere converti: tamen retinere satius duxit, ne infirmi offenderentur, vocabulo translato rem ipsam perverti existimantes, ne in his aliisque verbis potius quam rebus intentus videretur, ne novaturiendi studio cuiquam suspectus 10 esset, denique ne ipsa illa verborum novitate ab ipsarum rerum consideratione flagrantem jam odio Pontificii cultus hominum animos temere avocaret. Corruptelis autem universis tanto seculorum tractu in Ecclesiam investitis mederi nec simul potuit Lutherus nec fortassis consultum 15 duxit, earum curam prudenti posterorum zelo relicturus. Accedit aliorum interpretum culpa, quos ut in multis aliis ita in hoc quoque secutus videtur Lutherus, tem-^{is} pori inserviens et plurimorum infirmitati. Quid? quod ipsimet illi interpretes fortassis non immerito dici possunt primi, qui 20 occasionem dederint vocabula illa et formulas e textu graeco hebraicoque in precibus publicis retinendi. Caeterum in bona versione non tolerandas esse dictiones peregrinas cum multa alia tum res ipsa et scopus interpretis facile evincunt. Est enim finis interpretis intelligi. Non vult 25 autem intelligi, qui ignotum vocabulum non explicat. Remittit potius ad alium interpretem qui lectori apperiat vocabuli sensum, antequam ad totius orationis intelligentiam perveniat. Itaque lectorem ludit, laborem multiplicat, ac temere parit taedium, cum una opera et unica vice praestare 30 posset, quod alias inculcandum est saepius, ac toties totiesque inculcatum aegre intelligitur, idque in iis vocibus quae si in linguam vernaculam converterentur, vix visae

auditaque a quovis nullo negotio perciperentur. Sit exempli loco summa concionum Christi, quam Marcus I, 15 hanc fuisse ait: *ὅτι πεπλήρωται ὁ καιρὸς καὶ ἄγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ· μετανοεῖτε καὶ πιστεύετε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ.* Haec si conjunctim perpendantur verba sensus evidentissime ⁵ exprimi hac ratione posse videtur: Die Zeit ist erfüllet und das Reich Gottes ist herbegekommen, thut Buße und gläubet derselben angenehmen Verkündigung, nemlich daß das Reich Gottes nahe herben komme, und die Zeit nunmehr erfüllet sey. Sensus tam perspicuum et manifestum quis non assequitur? ¹⁰ Contra fac periculum, propone verba uti se habent in versione nostra germanica: thut Buße und gläubet an das Evangelium. Nova enarratione opus erit, ut pateat quid hoc rei sit, in quo credendum, quae summa sit illius evangelii, quae ratio? Non tantum autem ¹⁵ supersedere poteramus ¹⁵ novo interpretandi labore, sed cavere etiam ne a vero sensu lector facile defleceret. Id quod saepissime profecto contingit, ubi rebus quibus efferri lingua vernacula commode poterant, peregrina nomina tamquam propria temere tribuuntur. Ipsum illud Evangelii vocabulum in ²⁰ tanta Evangelii luce, quam prae se fert ecclesia nostra, quotusquisque eo quo debet sensu accipit? Vix centesimus, si examen instituendum fuerit, recte respondebit. Plurimi pericopas Evangelistarum diebus dominicis explicari solitas hac appellatione credent indigitari, adeoque ultra sexaginta ²⁵ numerabunt Evangelia, cum unicum nobis sufficiat. Neque adeo mirum est, si multis etiamnum eveniret, certe illiteratis, quod Lutherum viso N. Testamento dixisse accepimus, se librum invenisse in quo plura Evangelia continerentur quam in eo quem a Patre acceperit. Quid? quod ipsimet ³⁰ Ecclesiae ministri talibus interdum abutantur vocabulis, uti facile animadverti poterit, lectionibus, quae vocantur,

epistolice diebus dominicis a meridie explicari solitis annumerari sub eodem nomine textus e scriptis Prophetice depromptos. Hinc deinde in alios abusus facillimus lapsus est, adeo ut in puerorum lusibus et ineptis imperitorum hominum sermonibus frequentiores pro dolor! sint eiusmodi termini peregrini, quam in sacratissimis conventibus. Inde historiæ profanæ, proverbia blasphemæ, dicteria nefanda, execrationes horrendæ, quibus infirmi crebrius offenduntur, confirmati ad pium zelum merito provocantur.

Ucaveri autem tanta mala magnam partem potuissent si abstinere in precibus cationibusque a terminis illis, et in ipsa Bibliorum versione substitueremus vernaculos. Annon minori negotio in versione exprimi potuisset, ¹⁰ quod nunc ad singula loca ubi τὸ εὐαγγέλιον occurrit, ingerendum est: Evangelium heißt eine gute Botschaft; vel uti nunc loqui solemus, eine gute, fröhliche, oder angenehme Verkündigung? Minime obstat quod doctrina Novi Testamenti de Christo Redemptore κατ' ἐξοχήν dicatur εὐαγγέλιον e. g. Rom. I, 15, 16. So viel an mir ist bin ich geneigt auch euch zu Rom das Evangelium zu predigen. Denn ich schäme mich des Evangelii von Christo nicht. Denn es ist eine Kraft Gottes. Non video sane quid incommodi suboriri possit e germanica vocabulorum expressione. So viel an mir ist, bin ich geneigt auch euch zu Rom eine gute Botschaft zu bringen (εὐαγγελίζεσθαι) oder die gute und angenehme Verkündigung zu thun. Denn ich schäme mich der guten Botschaft von Christo, der guten und angenehmen Verkündigung Christi nicht, denn dieselbe ist eine Kraft Gottes. Certe si doctrina Christi graecis καὶ κατ' ἐξοχήν dici potest εὐαγγέλιον, germanis etiam κατ' ἐξοχήν dici potest eine gute Verkündigung. Ita Rom. XVI. v. 25 (quamquam observante Knatchbullio, docto Anglo, in animadversionibus in N. Testamentum sic versus ob rationes satis solidas una

cum reliquis a capite XIV male abscissus, et ad finem huius epistolae perperam reiectus videatur) „dem aber der mich starken kan laut meines Evangelii und predigt von Jesu Christo. Ita 2. Thess. II, 13, 14 in der Heiligung des Geistes und im Glauben der Wahrheit. Darinnen er euch beruffen hat durch 5 unser Evangelium, clarius foret: Durch unsere fröliche Verkündigung. Est profecto ab omni naturae alienum, ubi tanti laboris est rem ipsam scitu summe necessariam hominum mentibus inculcare, ibi voces addere peregrinas quibus vel explicandis bonas horas insumere tenentur Ecclesiae 10 ministri, vel non explicatis multa sine fructu dicuntur, imprimis cum naturalis homo ultro [¹¹ feratur in externum rerum corticem et literalem, quem intellectu comprehendat, verborum sensum, a quo quo magis revocari potest ad intimiores amoris divini sensus, et ad beatam illam 15 αἰσθησιν, quam Apostolus Philippensibus suis vovet, eo felicius ad veram solidamque pietatem gressum promovebit. Hinc magna difficultas accedit institutionibus catecheticis, et non mediocre discentibus rerum jucundissimarum orationumque fastidium sine necessitate creatur, ac docentes dum explicandis vocabulis animum intendunt, rem vel negligunt vel oscitanter tradunt teste experientia. Debebant autem docentes 20 secum reputare multum referre semper an aliquis linguae non omnino imperitus vocabulum aliquod peregrinum audiat, illi enim peregrinum amplius non est, an vero is qui vocem 25 exoteriam memoria comprehendere debet, linguae illius penitus sit expers. Hinc enim triplex in qualibet voce labor exudandus est, ut primo recte pronunciet, deinde memoriae infigat, ac demum per adjectam prolixiorem explicationem verum sensum percipiat. Mirum proinde 30 non est indoctis plerumque eam sedere opinionem, doctos multo se aptiores esse ad negotium salutis recte perficien-

ct

lca

dum, cum in recitandis terminis ignotis, quorum plenior cognitionem sibi docti reservant, magnam pietatis reponant partem. In his profecto ignorantiae excusationem quam paratissimam habent, non omnino injustam crediderim.

5 Cum autem salus aeterna omnes in universum homines concernat, nefas sane est ut quod maxime, in ea proponenda a communi loquendi consuetudine, quae sola universorum captui aequae conformis est, recedere, iis maximum onus imponere, qui minimi sunt ferendo, et denique

10 ori molestum esse, ubi pectoris et animi praecipua ¹² habenda erat natio. Atque hae aliaeque rationes satis ostendunt, vocabula omnia lingua cuilibet genti vernacula ita proponenda esse, ut in eorum sensu quam fieri potest celerrime auditor vel lector acquiescat. Dixi autem: prudenter,

15 moderate, ac successu temporis aboleri tuto posse eiusmodi corruptelas. Nam ubi a scandalo periculum est, charitatis est abstinere ab omni mutatione. Et possent facile nonnulla nominari, quae si quis, etsi sobrie translata tamen proponere auderet, aliorum ludibrio aliorum offensioni exponeret. In

20 genere autem scandalum non est ab ignorantia et superstitione hominum animos revocare, et ~~f~~erum ac genuinum dictionibus sensum vindicare, quem imperiti quivis et illiterati assequi possint, si *ἐὐναίτως* fiat. Ubi certe scandali metum minime prae se fert, si aboleatur id, quod

25 retentum omnibus offensioni erat, modo id fiat, uti dictum est, prudenter ac moderate, sine affectatione ulla, non praecipitanter, sed temporis successu. Neque desperandum est de grammatica ut sic dicam, possibilitate: τὸ

30 Amen ne sine sensu a plurimis proferretur, opus fuit in catechismo singulari quaestione quae intelligamus per voculam Amen? Poteramus supersedere hac quaestione, si voculam ipsam germanice Germani efferremus, es *geſchēh alſo*, sicut

gallice Galli: Ainsi soit il! Cur non pro Hallelujah dicitur: *Σοβὲτ den Ἡερν*? Cur non pro Kyrie eleison dicitur: *Ἡερ Ἐρβarme Διδή*? Deus non delecta- |¹³ tur varietate soni et ridicula illa sine intimis sensibus oris eformatione; corda intropiscit, pectora penetrat, rimatur, scrutatur. Idololatra est qui mente non colit summum illud et sapientissimum numen. Nobis dictum putemus, quod Corinthiis Paulus: *ἐὰν ᾄδῃλον φωνὴν σάλπιγγς δῶ, τίς παρασκευάζεται εἰς πόλεμον; Οὐτω καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς γλώσσης, ἐὰν μὴ εὖσημον λόγον δῶτε, πῶς γνωσθήσεται τὸ λαλούμενον; ἔσεσθε γὰρ εἰς ἀέρα λαλοῦντες.* Sed quis haec remove vela ausit, nisi Deus ipse manus admoverit? Quis dispellat crepusculi tenebras antequam dies oriatur? Expectemus suspensis animis solis ortum, cuius qui sistere potuit, Dominus accelerare cursum poterit, si in vera fidei *πληρο- φωρία* quotidianus coram facie potentissimi ac benignissimi numinis preces effundamus, suspiria ingeminemus, lachrymas multiplicemus. Interea non me poenitebit huic meditationi aliquantum esse immoratum. Querulus dolor est eo magis, quo minus medelam sperat. Jis qui aegrotantis lectulo assident amarius plorantibus, medicus sollicitus vim morbi explorat, et remedia acriora et salubriora adhibet. Mihi profecto ille inter gravissimos Ecclesiae nostrae morbos numerandus videtur. Quae preces, qui hymni, (ne de plane latinis dicam), quae oratio sacra, quis cultus Dei publicus, quae intitutio privata, quis catechismus, quin huius morbi contagio infectus sit? Sed praestat forte obligare vulnus. Mihi satis erit prodiisse tenus, quia non datur ultra.

A Te verè, Vir Magnifice, veniam facile impetrabo, quod in ejusmodi re prolixior fuerim quam Tu me multo acrius jampridem perspectam cognitamque habuisti. Declarasti enim |¹⁴ et coram et per literas, ut plenissimam

experiremur indulgentiam Tuam, non ingratos Tibi fore quoscunque studiorum nostrorum proventus. Quare et imposterum audebimus hoc quoque nomine Tibi obligari. Quas nuper literis meis inclusas ad matrem et ad mercatorem Lipsiensem destinaveras, recte curavi. Vigiliis Paschalibus Schwartzius, Pictor, novem imperiales a Te acceptos bona fide mihi solvit. Preces et obsequium devotissimum beneficiis Tuis omnibus refundere numquam desinam. His Tibi, qua es benignitate, satisfieri permittes, dum referre gratiam parem nequeo. Dominus M. ab Hardt d. 7. Aprilis Gustrovium profectus suo me reditu nondum exhilaravit. Si Deus me orbare pretioso hoc gratiae suae pignore voluerit, dolebo non immerito. Interim nihil est, quod incrementis gloriae divinae praeferam. Fiat non nostra, sed Domini voluntas. Tu vero, Avuncule Venerande, non nobis tantum, sed Tibi quoque, Tuae familiae, imo orbi Christiano Vale quam diutissime sospes atque incolumis, novisque in dies fulturis ecclesiam in virtute Domini sustine.

W Dat. Hamb.
d. 27. Apr. 1688

Tuae Magnificentiae
Observatissimus Cliens et nepos
M. Augustus Hermannus Franckius.
